

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО
ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ-СИРІТ У
МІКРОСЕРЕДОВИЩІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ**

© Василенко О. М., 2016
<http://orcid.org/0000-0003-0165-0497>

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт у мікросередовищі центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

Актуалізація проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт обумовлена особливою роллю соціального педагога щодо формуванні моральних, загальнолюдських цінностей, виконувати рольові обов'язки та звітувати за власні дії на основі активізації внутрішніх зусиль у вихованців центру соціально-психологічної реабілітації дітей. На основі врахування змісту структурних компонентів підготовки майбутніх соціальних педагогів представлено засоби, спрямовані на позитивну мотивацію студентів до свідомого саморозвитку особистісних потенцій у професійній діяльності з дітьми-сиротами (мотиваційно-аксіологічний компонент), формування професійних компетенцій у створенні соціально-виховного мікросередовища життєдіяльності дітей-сиріт (організаційно-компетентнісний компонент), опанування методик виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт у різних видах діяльності (стимульовально-діяльнісного). Представлені засоби збагачення змістових компонентів стимулюють студентів до виявлення активності у навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, громадсько-виховної діяльності.

Ключові слова: *підготовка, соціальний педагог, мотиваційно-аксіологічний компонент, організаційно-компетентнісний компонент, стимульовально-діяльнісний компонент, відповідальність, дитина-сирота, мікросередовище.*

Василенко О. Н. *Подготовка будущих социальных педагогов к воспитанию социальной ответственности детей-сирот в микросреде центра социально-психологической реабилитации детей.*

Актуализация проблемы подготовки будущих социальных педагогов в воспитании социальной ответственности детей-сирот обусловлена особой ролью социального педагога в формировании моральных, общечеловеческих ценностей, исполнять ролевые обязанности за собственные действия на

основе активизации внутренних усилий воспитанников центра социально-психологической реабилитации детей. На основе учета содержания структурных компонентов подготовки будущих социальных педагогов представлены средства, направлены на позитивную мотивацию студентов к сознательному саморазвитию личностных потенций в профессиональной деятельности с детьми-сиротами (мотивационно-аксиологический компонент), формирование профессиональных компетенций в создании социально-воспитующей микросреды жизнедеятельности детей-сирот (организационно-компетентностный компонент), изучение методик воспитания социальной ответственности детей-сирот в разных видах деятельности (стимулирующе-деятельностный компонент). Представленные средства направлены на активизацию студентов в учебно-познавательной, научно-исследовательской, общественно-воспитывающей деятельности. обогатили которых.

Ключевые слова: подготовка, социальный педагог, мотивационно-аксиологический компонент, организационно-компетентностный компонент, стимулирующе-деятельностный компонент, ответственность, ребенок-сирота, микросреда.

Vasylenko O. M. Training of future social workers for social responsibility education of orphans in the microenvironment of socio-psychological rehabilitation centres for children.

The research of the problem of training of future social workers for social responsibility education of orphans is relevant due to the special role of a social worker in formation of moral and human values, in carrying out his role-based duties and giving an account of his own actions based on the activation of internal efforts among the students of socio-psychological rehabilitation centres for children. On the basis of structural components content of training of future social workers the means aimed at positive motivation of students for conscious self-development of personal potential in professional work with orphans (motivational axiological component), formation of professional competence in creating social and educational microenvironment for orphans (organizational competence-based component), mastering the techniques of social responsibility education of orphans in various activities (encouraging component) were presented. These means of enrichment of meaningful components stimulate students to take an active part in educational, scientific, research and social activities.

Key words: training, social worker, motivational axiological component, organizational competence-based component, encouraging component, responsibility, orphan, microenvironment.

Постановка проблеми. Політичні, соціально-економічні зміни в країні посилюють моральну, правову, політичну, громадянську відповідальність

особистості. Готовність нести соціальну відповідальність перетворює людину на самодостатню особистість, суб'єкта власної життєвої позиції.

Розвиток соціальної відповідальності у дітей-сиріт центру соціально-психологічної реабілітації (центру) – багатогранна проблема для сучасної соціально-педагогічної теорії й практики оскільки у свідомості й поведінці підростаючого покоління ще не сформувалися й не закріпилися значущі ціннісні орієнтації. За оцінками науковців такі діти характеризуються високим рівнем особистісної тривожності, неадекватною самооцінкою, переобтяженням негативним досвідом, що підтверджує їхню соціально-психологічну дезадаптацію і призводить до безвідповідальності. Серед фахівців, які мають змогу на індивідуальному рівні виховувати соціальну відповідальність у вихованців центру, особливу роль відведено соціальному педагогу, який формує моральні, загальнолюдські цінності на основі активізації власних внутрішніх зусиль дитини.

За таких обставин актуалізується проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до виховання у дітей-сиріт соціальної відповідальності, як здатності особистості самостійно формулювати зобов'язання, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суть соціальної відповідальності розглядали І. Кон, П. Мінкіна, Л. Сохань (соціально-філософський аспект), А. Гусейнов, В. Малахов (етичний аспект), Л. Колберг, Г. Костюк, К. Муздибаєв, М. Савчин (психологічний аспект), О. Кочерга, Т. Куница, В. Оржаховська, Н. Стадник, М. Сметанський Л. Терехова, В. Тернопільська, Т. Фасолько (педагогічний аспект). Авторами доведено, що категорія «відповідальність» є однією із провідних при осмисленні соціальних проблем у взаємодії людини та суспільства. Так, В. Тернопільська соціальну відповідальність старшокласників розуміє як генералізуючу якість, що характеризує соціальну типовість особистості, тобто її здатність дотримуватися у своїй поведінці й діяльності загальноприйнятих у даному суспільстві соціальних норм; вміння об'єктивно прогнозувати, проектувати власні дії; здійснювати адекватну самооцінку і самоконтроль; активно й соціально-значуще виявляти свої індивідуальні здібності; виконувати рольові обов'язки та звітувати за власні дії [6, с. 155].

Наукові підходи до виховання суспільно-активної особистості дитини-сироти, формування її компетентностей, форми та методи соціально-педагогічної роботи в дитячих будинках висвітлено у працях В. Завязинського, С. Курінної, В. Мухіної, Н. Павлик, І. Пеша та інш. Технологічний підхід соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в різних закладах досліджували Л. Завацька, І. Манохіна, І. Трубавіна, С. Харченко, Т. Шайдо та ін.

Проблеми професійної підготовки фахівців із соціальної педагогіки знайшли своє відображення в роботах С. Архипової, О. Безпалько, М. Васильєвої, Р. Вайнола, І. Зверєвої, А. Капської, О. Карпенко, І. Ковчиної, Г. Лактіонової, Л. Міщик, С. Харченко та інш. Комплекс питань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів щодо організації соціально-виховної роботи в дитячих будинках представлено в роботах Л. Артюшкіна, Л. Боднар, О. Гура, О. Кириченко, В. Поліщук, О. Холостова та ін.

Водночас у педагогічній науці проблема підвищення якості професійної підготовки майбутнього соціального педагога до виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт у мікросередовищі центру соціально-психологічної реабілітації не розглядалась.

Актуальність проблеми дослідження посилюється об'єктивно існуючими в системі вищої педагогічної освіти суперечностями на рівні визначення мети підготовки фахівців: між об'єктивною потребою суспільства в підвищенні рівня професійної компетентності майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери в організації виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт та реальним станом кваліфікаційних вимог, що не враховують цю проблему.

Формулювання мети наукової праці: розкрити змістові компоненти науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів (мотиваційно-аксіологічний, організаційно-компетентнісний, стимулювально-діяльнісний) для виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт в мікросередовищі центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нормативних документах Центр соціально-психологічної реабілітації дітей (центр) розглядається як заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) перебування дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та

інших видів допомоги. Мікросередовище центру характеризується замкнутим простором (цілодобове перебування дітей на денному стаціонарі; постійний склад медико-виховного персоналу; наявність режиму та розпорядку дня; єдині педагогічні вимоги, що позитивно позначаються на організації соціально-виховного процесу), різновіковою характеристикою вихованців (від 3 до 18 років), інтеграцією соціально-психологічної допомоги та базової середньої освіти в обсязі державних стандартів, спрямованих на соціальний розвиток особистості (забезпечення відвідування загальноосвітніх, позанавчальних закладів, або індивідуального навчання відповідно до інтересів і потреб дитини) [7]. Специфіка мікросередовища, як соціально-педагогічного, полягає у наявності певних методів та форм соціально-педагогічної корекції поведінки з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, сприяння поверненню дитини до біологічної сім'ї, формування у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки, надання соціально-педагогічної допомоги батькам.

У документі розкрито категорію дітей, яких приймають до центру, а саме: діти з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах та ухиляються від виконання батьківських обов'язків, вживають алкоголь, наркотичні засоби, а також діти, які залишилися без піклування батьків, зазнали насильства і потребують соціально-психологічної допомоги, безпритульні діти [7].

У соціалізації цих дітей визначальну роль грають психолог, вихователі центру, але саме соціальний педагог є тим фахівцем, посадові обов'язки якого окреслюють соціально-педагогічний аспект діяльності центру в роботі із вихованцями. Від професіоналізму соціального педагога залежить успішність соціальності дітей, яка містить соціальну відповідальність.

Аналіз сучасних досліджень з професійної підготовки майбутнього фахівця (М. Васильєва, Г. Василенко, Г. Васянович, В. Гриньова, С. Микитюк, О. Хендрик) довів, що для найбільш повного розкриттю професійних компетентностей, творчості, самостійності й ініціативності, індивідуального професійного стилю та формуванню високоморальної й інтелектуально розвиненої особистості соціального педагога сприяє його залучення в різні види діяльності: навчально-пізнавальну, навчально-наукову, науково-дослідницьку, громадсько-виховну [1-4].

Заохочення студентів та їхня участь у цих видах діяльності сприяє інноваційному педагогічному мисленню, підвищенню якості підготовки щодо виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт в центрі [5; 6]. Це потребує удосконалення змістових компонентів науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутнього соціального педагога, а саме: мотиваційно-аксіологічного, організаційно-компетентнісного, стимулювально-діяльнісного.

Реалізація мотиваційно-аксіологічного компоненту, на меті якого є формування у студентів мотивації саморозвитку особистісних потенцій у професійному самовизначенні, вимагає забезпечення формування професійно-пізнавального інтересу та ціннісного ставлення студентів до обраної професії, до роботи з дітьми-сиротами, надбання ними особистісного сенсу майбутньої соціально-педагогічної діяльності у центрі, мотивації досягнення успіху в організації інформаційного простору з соціально-педагогічних проблем дітей-сиріт взагалі, й з питань усиновлення, окремо, усвідомлення значущості соціальної відповідальності у професії соціального педагога, спрямованості творчості у взаємодії із вихованцями центру на професійний успіх.

Із цією метою необхідно під час проведення занять курсів «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності» (1 курс) чітко формулювати цілі професійної підготовки майбутнього соціального педагога, акцентувати увагу на суспільній значущості цієї професії, важливості розв'язування питань з проблем сирітства для прогресивного розвитку суспільства, мотивувати до творчості у вихованні дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, заохочувати до інформування суспільства про усиновлення. Важливо визначити соціально-педагогічні засоби досягнення мети професійної підготовки до роботи в центрі з дітьми-сиротами, аналізу труднощі та способів їх подолання, роз'яснювання важливості професійної рефлексії. Під час занять з метою особистісно-професійного розвитку необхідно проводити бесіди, дискусії («Імідж досягнення професіоналізму», «Соціальна відповідальність соціального педагога – як її розуміти?», «Інформування суспільства про соціальні проблеми сирітства»), застосовуючи тренінги (міжособистісних комунікацій, мотивації досягнення успіху, професійної відповідальності), під час яких необхідно орієнтувати студентів на формування умінь і навичок, особистісного досвіду при здійсненні

професійної соціально-педагогічної діяльності, а також на корекцію й розвиток мотиваційних, поведінкових установок в саморозвитку соціальної відповідальності. Також заходи мотиваційно-аксіологічного компоненту необхідно спрямовувати на формування позитивної оцінки свого «Я», упевненості в собі, управління відповідальністю у професійній діяльності та власної поведінки. При цьому необхідно на заняттях звертати увагу на методи позитивного спілкування зі студентами, мотивації навчання, зміцнення віри в себе. Обов'язково у цей компонент необхідно включити практичний аспект підготовки, що передбачає безпосереднє ознайомлення з реальним соціально-виховним процесом і організацією мікросередовища центру (відвідування, ознайомлення з особливістю роботи спеціалістів центру, зустрічі з випускниками, які досягли успіхів у роботі з дітьми-сиротами тощо). Все це сприятиме підвищенню інтересу, активності студентів, задоволенню особистісних пріоритетів у професійній діяльності з дітьми-сиротами.

Змістовне збагачення організаційно-компетентнісного компоненту підготовки майбутнього соціального педагога до виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт в мікросередовищі центру необхідно спрямувати на створення системи науково-методичного забезпечення оволодіння студентами знаннями та вміннями організації власної діяльності та діяльності вихованців на діагностичній основі, формування професійних компетенцій у роботі з вихованцями центру, створення соціально-виховного мікросередовища життєдіяльності з соціально відповідальною поведінкою дітей з урахуванням їхніх особистісних можливостей.

З цією метою у навчальні курси «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» (2 курс), «Менеджмент соціально-педагогічної роботи» (3 курс), «Соціальний супровід сім'ї», «Проектування соціально-виховуючого середовища» (4 курс), «Основи педагогічної деонтології», «Організація роботи з різними соціальними групами», «Адаптація випускників шкіл-інтернатів» (5 курс) необхідно ввести теми, спрямовані на педагогічне збагачення мікросередовища центру, створення можливостей для постійного професійного зростання як спеціаліста, володіння інформацією щодо новітніх науково-методичних технологій, розробку заходів виховання соціально компетентної дитини, створення інформаційного простору з питань усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зі студентам на можна

проводити бесіди, тренінгові заняття, зі застосуванням методів організації діяльності, постановка перспектив, створення ситуації успіху, цілепокладання. У зв'язку з тим, що в навчальних планах відсутні дисципліни підготовки до виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт, для проектування власної траєкторії студентам необхідно скласти програму самоосвіти, у процесі реалізації якої майбутні соціальні педагоги повинні отримувати педагогічну підтримку у вигляді порад, консультацій, індивідуальних завдань. Тренінгові заняття «Соціальна відповідальність за власні дії в колективі» з метою розкриття внутрішнього професійного потенціалу студентів завдяки участі в міждисциплінарній групі роботи фахівців соціальної сфери (соціальний педагог, соціальний працівник, вихователь, методист, консультант, волонтер, психолог, юрист), які включені у процес соціальної підтримки дитини-сироти. Міждисциплінарна група характеризується більш довготривалими і стійкими взаємовідносинами спеціалістів у команді, професійним взаєморозумінням. На консультаціях, які побудовані за принципом співробітництва, обговорюються особливості професійної взаємодії з дитиною, закріплюються навички організації соціально відповідальної поведінки дитини. Застосовуючи інтерактивний підхід до роботи зі студентами у оволодінні методичними прийомами самовиховання, які є універсальними при формуванні особистісних якостей, робота міждисциплінарної групи спирається на певні стратегії. Серед них можна виділити загальні стратегії: стратегія паралельних дій (координація групою стратегій членів групи); стратегія «поштової скриньки» (обговорення плану роботи групи за ініціативою лідера групи); стратегія прийому і розподілу (вироблення рішення щодо розв'язання проблеми і переадресація плану одному із професіоналів); стратегія прийому, обстеження і розподілу (обстеження ситуації, прийом рішення); стратегія аналізу (аналіз проблеми, вивчення і організація шляхів розв'язання результатів соціально-виховного впливу, рівень задоволення потреб). Також у міждисциплінарних групах студенти можуть оволодіти методиками виховання соціальної відповідальності у дітей-сиріт.

Аналіз наукової літератури дає підстави визначити мету стимулювально-діяльнісного компоненту науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів як їх стимулювання до опанування методик соціального виховання дітей-сиріт у різних видах діяльності, що було у процесі навчально-пізнавальної діяльності (лекції, семінари, ознайомлення з методиками,

виконання самостійної роботи, самопідготовка, створення ситуацій успіху); у навчально-науковій та науково-дослідній діяльності (елементи дослідження на семінарах, практичних, лабораторних заняттях; індивідуально-дослідні завдання; проходження практики; виконання домашніх завдань з елементами моделювання і наукової творчості; наукові гуртки; секції наукових товариств; виступи на наукових конференціях; написання наукових статей); у громадсько-виховній діяльності (позааудиторна робота; громадські та волонтерські доручення; громадянські доручення; активізація життєвої позиції; участь у колективній творчій діяльності, конкурси, круглі столи, диспути, творчі вечори). Активна участь студентів у формах вищезазначених діяльностей сприяє розкриттю особистісно-творчого потенціалу студентів, створенню ситуацій морального вибору та суттєвих змін в мотиваційно-ціннісній сфері студентів.

Висновки. Таким чином, змістові компоненти науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, спрямовані на позитивну мотивацію студентів до свідомого саморозвитку особистісних потенцій у професійній діяльності з дітьми-сиротами (мотиваційно-аксіологічний компонент), формування професійних компетенцій у створенні соціально-виховного мікросередовища життєдіяльності дітей-сиріт (організаційно-компетентнісний компонент), опанування методик виховання соціальної відповідальності дітей-сиріт у різних видах діяльності (стимульовально-діяльнісного).

Подальшого вивчення і наукового обґрунтування вимагають питання: підготовка майбутніх соціальних педагогів до розвитку соціальної відповідальності дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування у мікросередовищі будинку сімейного типу.

Література

1. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології / М. П. Васильєва. – Харків : Нове слово, 2003. – 216 с.
2. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Г. П. Васянович. – 2-е вид. – Львів, 2002. – 232 с.

3. Куниця Т. Ю. Виховання відповідальної поведінки в учнів 7-8-х класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» ; Інститут проблем виховання АПН України / Т. Ю. Куниця. – К., 2008. – 20 с.

4. Курінна С. М. Оцінка підготовленості фахівців дитячих будинків до соціально-педагогічної роботи з дітьми сиротами / С. М. Курінна // Наук. часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 23. – С. 54–67. – Сер. 13. Проблеми трудової та професійної підготовки.

5. Павлик Н. П. Виховна діяльність у притулку для неповнолітніх : монографія / Надія Павлівна Павлик. – Житомир : О П «Житомирська облдрукарня», 2008. – 228 с.

6. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» ; Інститут проблем виховання АПН України / В. І. Тернопільська. – К., 2003. – 21 с.

7. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей : Постанова Кабінету Міністрів України № 87 від 28 січня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF>